

„Szelíd, szorgos vidámság”

BESZÉLGETÉS SZILASI LÁSZLÓVAL

Generációd, a „mai harmincasok”, éppen a rendszerváltás idején ért a „cselekvő férfikor küszöbére”. A rendszerváltással keletkezett légüres térben (most itt az irodalomról van szó) azután igen jó eséllyel kapcsolódhatott be ez a korosztály az „irodalmi életbe”. Hogyan látod, mennyiben sikerült élnetek az adódott lehetőségekkel, illetve a kezdeti lendület után (kb. a kilencvenes évek első fele) mennyiben szűrkeültetek bele a hétköznapokba.

Az egyéni történetek, szerencsére, nem mindig esnek egybe a történelmi narratívákkal. Valóban 1989 nyarán szereztem meg a diplomámat s valamikor e tájban léptem be a JAK-ba is, de ez korántsem jelentette azt, hogy ekkor egyben azonnal a „cselekvő férfikor küszöbére” is értem volna. Szakmai tekintetben 1990 és 1993 között, a TMB-ösztöndíj éve alatt, Dávidházi Péter vezette Jókai-aspirantúráim idején éreztem rá igazán az önálló kutatómunka ízeire, a szűkebben vett (mai magyar) irodalom életére pedig jórészt csupán a deKON Csoport kialakulása és megerősödése közben és után kezdtem nagyobb figyelemmel lenni. A „mai harmincasok” generációját, mint generációt, kevésbé érzékelem, ahogyan emlékeim szerint, ha volt is, én mindenesetre nem vettem észre „a rendszerváltással keletkezett légüres” irodalmi tereket sem. Úgy emlékszem, el voltam foglalva a saját bajommal, a magam légüres terével: 1989 őszén váratlanul átkerültem a tantermi padok másik oldalára, és hirtelen el sem tudtam képzelni, hogy vajon mivel és hogyan fogom eltölteni az időt hátralévő életemben. Jó négy évembe került, mire ez legalább nagyjából (viszont, meglepve látom: fő csapásirányait tekintve máig érvényesen) kialakult. A legfontosabb lehetőség persze tényleg a szabadabb szellemi közlekedés volt – az irodalomtörténész szakma számára éppúgy, mint a mai magyar irodalom tekintetében. Úgy gondolom, éltem, éltünk ezzel a lehetőséggel. Korosztályom (az ugyanis van, ha „generáció” nincs is) számomra legkedvesebb figuráinak szerintem legjelentősebb (vagy legalábbis: legjellemzőbb) teljesítménye azonban elsősorban abban áll, hogy mely lehetőségekkel *nem* élt. A kezdeti lendület kifulladását egyelőre semmilyen formában nem érzékelem. Az irodalom életének, még legkisebb szeptében is, ha van, lassú, de méltóságteljes a lendülete, mint a vasúti kocsiknak, mert a hatalmas tömeg eredményezi, nem a sebesség. A hétköznapihoz pedig nem lehet hozzászűrkeülni, mert szerintem (bár ebben az egy esetben *szeretném*, ha ez egyben generációs tapasztalat is lenne:) a hétköznapiok egyáltalán nem szűrkek. A rendszerváltás ünnep volt. Az eufória elmaradt. Képződött belőle némi (színező) öröm-tartalék.

Eddig két könyved (vagy másfél) jelent meg, illetve Jókai-monográfiád megjelenés előtt áll; de ezzel együtt is a neved elég jól csengő márkajel a mai irodalmi életben. Mégis vagy éppen ezért feltűnő, hogy a híres-hírhedt kritika-vitába nem kapcsolódtál be, mi volt ennek az oka?

Személyes megtámadtatás okán kívül általában sem szoktam vitatkozni. A kritika-vita meg, ráadásul, jobb és fontosabb ügyek helyett, jórészt a tudós-esszéista-szembe-

Milbacher Róbert interjújával sorozatot indítunk, melyben a pécsi egyetem tanára – többek között – Szajbély Mihállyal, Odorics Ferencsel, Takáts Józseffel, Szilágyi Mártonnal beszélget.

állítás megképzésével telt el. (Meg még az említésre sem méltó „hagyományos irodalomtudós”-doboz megalkotásával, csöndben ide sorolva azokat is – és ez külön is bosszantott – akiktől a magamfajta jószérivel *mindent*, de a vitatkozók is *nagyon* [helyenként: túl] *sokat* tanultak.) Én pedig – amennyire értem magam – éppen egy olyan beszédhelyzetet képzelnék magamnak, amire és ahol ez a szembeállítás nem érvényes. A felállított hierarchikus oppozíció persze rászorult volna némi rigorózus dekonstrukcióra, de ilyesmit – az idő véges – szívesebben művelek versekkel. Úgy gondoltam tehát, jobb és egyben elég lesz, ha nem hagyom, hogy engem is megszámozzanak. Pici arrogáns függetlenség, abból még sohasem lett baj. Megpróbáltam hát kimaradni a dologból. Nem sikerült teljesen. Mindkét fél besorolt a másik fél képviselői közé. Dehát, egyszerre több helyen lenni: már ez is több a semminél, vélekedtem akkor. Ám ez valószínűleg mégiscsak kevés. Ma már alighanem azt gondolnám, hogy be kell szállnom. Fontosak a diszkurzív műveletek. De most sem szállnék be. Jobban szeretem, ha a teljesítmény, annak minősége, vagy akár mások által megalkotott (s szerintem esetleg téves) minősítése jelöli ki a helyet, nem pedig a direkt önértelmezés. (Mondandómat, persze, némiképp szétzilálja, hogy ezt éppen egy *interjúban* mondom.) A vita zárszavának igaza volt. Döntsön a(z) ugyan befolyásolható, de mégiscsak:) tervezhetetlen irányú hatástörténet. Már persze ha lesz kedve hozzá egyáltalán. A döntéshez, tudniillik. Egyébként Bónus Tibor Hárs Endrével közös könyvünkéből írt korrekt bírálatából most éppen kibontakozóban van egy újabb, talán szakszerűbbnek és tágasabbnak ígérkező vita a *Literatúrában*. Sokat remélek tőle, leginkább azt, hogy talán képes lesz felülírni a híres-hírhedt (bár olyan nagyon azért nem *fontos*) kritika-vita által felkínált, fojtogatóan egyszerű klasszifikációt.

Érdeklődési köröd, ahogyan a Lassú olvasás c. kötet fűlszövegén olvashatjuk, elég tág: a régi magyar irodalomtól a mai magyarig (közte persze a klasszikus). Hogyan kapcsolhatók össze, illetve összekapcsolhatók-e ezek a területek egymással? Hogyan olvasható (olvasható-e) Rimay felől pl. Tandori Dezső vagy Petőfi felől Térey János?

Számos irodalomtörténész joggal láthatja úgy, hogy érdeklődési területét, kutatásai terepét maga választotta meg, alakította ki. Velem nem így történt. Kénytelen vagyok megszemélyesítésekkel élni: 1983-ban beleszerettem a régi magyar irodalomba, és úgy maradtam 1990-ben, számos ok miatt, XIX. századi témájú TMB Ösztöndíjra jelentkeztem, gyors visszahátrálást terveztem a régiségbe, de az anyag nem engedett, a mai magyar irodalom pedig (sok esetben ízlésem ellenére) egyszerűen ragad rám. Az egyébként, hogy mit tartunk tág vagy szűk érdeklődési körnek, minták kérdése. Gimnazista koromban biztos, hogy Szerb Antalt szerettem leginkább, egyetemistaként talán Horváth Jánost. Ugyan melyik tanszéken lenne a helyük? Az egyetemen, graduális képzésemben, közvetlen mestereim mellett, olyan tanítóim voltak mint Csetri Lajos, Fried István, Margócsy István, Szajbély Mihály, Szörényi László – az intézmény őket is tudásuk egy aránytalanul piciny szelete alapján volt kénytelen besorolni. Arról nem is szólva, hogy általában kizárólag régimagyarosként elkönyvelt mestereim (Ötvös Péter, Balázs Mihály, Keserű Bálint) nem csupán más korszakokról bírnak alapos ismeretekkel és érdekes ideákkal, de a régi magyar irodalmon *belül* tulajdonképpen jóval *tágasabb* az érdeklődési körük, mint például az enyém. Mindazonáltal kétségtelen, hogy szakmánk legtöbb kutatójának életműve egy irodalomtörténeti korszakra, (a remélt tudományos *bizonyosság* kedvéért pedig) azon belül is általában egy eleve összefüggőnek gondolt, s ezért előbb-utóbb átláthatónak, kiismerhetőnek, lefedhetőnek remélt

tárgyterületre koncentrálok. Meggyőződésem azonban, hogy nem a tárgy szüli a kérdést, hanem éppen ellenkezőleg: a tárgyterületet kérdéseink produktuma. Bilicsy Tivadart parafrázálva: engem is *csak a majom* érdekel – arról már nem én tehetek, hogy a számomra fontos kérdésekre választ adó szövegek *corpusa* nem kizárólag egyazon történeti *korszakból* kerülnek ki. Egyébként: a kérdés kiegészítendő részére (jó esetben) inkább talán értelmezéseim adhatnak választ. Eldöntendő részére meg (még jobb esetben) az olvasóik.

Kifejtenéd, hogy mit jelent „lassan olvasni”? (És persze az is érdekelne, hogy mi az: „gyorsan olvasni”?)

Mivel az ezekre a kérdésekre adott minden, az értelmezéseimnél rövidebb válaszom csak léha és blőd lehet, megpróbálok előrefele menekülni. Mint azt Woody Allentől tudjuk, amikor a gyorsolvasást frissen elsajátított egyéntől megkérdezték, miről szól a *Háború és béke*, azt válaszolta: „*It's about Russia.*” Ez szerintem egy jó (: nem gyors) metafora. A gyors olvasás (módszertana jól tanulmányozható pl. a *Spenótnak* nevezett – hírénel egyébként sokkal jobb – közhasznú akadémiai magyar irodalomtörténet vas-kos köteteiben) annyira arra igyekszik figyelni, hogy a szöveg miről szól, mit mond, hogy eközben teljesen megfélemedezik a (zavaró, mert lassító) nyelvi történésekről – márpedig éppen *ez az*, amiről a szöveg szólni kíván. A példánál maradva: a *Háború és béke* természetesen nem Oroszországról szól. Vagy igen, hát persze, hogyne – csak ez mellékes. Lassan olvasva a *Háború és béke* sokkal inkább arról szól, hogy (teszem azt) miért beszélnek az elején olyan sokat franciául. *It's about French.*

Úgy tudom, hogy „eredendően” „régimagyaros” vagy, PhD dolgozatodat mégis Jókaiából írtad. Honnan az érdeklődés a nagy magyar fabulátor iránt?

Egy évet tanítottam a JATE BTK I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén, amikor 1990 őszén kiderült, hogy a tanszéki és egyetemi érdekek (meg a magaméi is, bár én ezt akkor nem láttam át) azt kívánják, hogy jelentkezzem az MTA TMB három éves tudományos továbbképzési ösztöndíjára, mégpedig XIX. századi témában, mert a régi magyar irodalmi helyek már elkelték. Szörényi Lászlót választottam témavezetőmül, aki először megkérdezte, hogy a század első fele-e, vagy a második, aztán meg azt, hogy vers vagy próza. Mindkét esetben a másodikat választottam, s innen már egyértelmű volt a dolog. Ekkorra már, Szörényi kétéves Jókai-szemináriumára, elolvastam a regények felét, emellett pedig friss volt bennem Dávidházi Péter (Szörényi László távoztával későbbi témavezetőm) 1989-es Shakespeare-könyvének élménye: voltak kérdéseim. A Jókai-szakirodalom kultikus megnyilvánulásainak vizsgálatától logikusan vezetett az út a nem-kultikus olvasatokhoz, majd Jókai önértelmezéseihez, később az angliai recepció vizsgálatához, és az ezekből leszűrte tanulságok interpretatív hasznosításához – szóval elhatalmasodott a dolog, és bár eredetileg (mint már mondtam) gyors visszatérést terveztem a régi magyar irodalomhoz, ezt az ügyet ekkor már nem volt kedvem félbehagyni. Élvezetes, nyugodt, jó évek voltak, sokat tanultam belőle, számos elméleti probléma is felmerült és letisztult, aztán meg persze újra megbonyolódott közben bennem – látszik is a könyvön, azt hiszem. 1994-ben nyúltam hozzá utoljára. De azóta is Jókai archaikus műfajválasztása (románcot írt, nem regényt) az egyik fontos pont, ahonnan a régi magyar próza és a mai magyar irodalom számos szövegét újraolvashatónak vélem. És szeretem is: (Keménnyel – szerintem – ellentétben, és jórészt Kemény rovására) jót tett neki az idő.

Egy helyütt arról írsz, hogy a régi magyar irodalom módszertanából jórészt hiányzik a szövegek interpretációja. Két kísérletet is tettél (a Balassi- és a Rimay-tanulmányodra gondolok) ennek a hiánynak a kiküszöbölésére. Hogyan fogadja a szűkebb szakma az ilyen próbálkozásokat, illetve mi az oka a fenti problémának?

A régi magyar irodalom a szocializmus idején a politikától viszonylag kevésbé érintett, úgyszólván éteri tudomány mentsvárának tűnt, és szerintem nagyrészt az is volt. Meg lehet nézni, el lehet olvasni a szövegeket: a *Spenót* (1964) után általában cérnavékonyoságú ama vörös farok. Ennek az örömteli elzártágnak azonban megvannak a maga következményei. Az irodalomtörténetileg *up to date* és a nyugatra is figyelő szakemberek ugyanis (mivel a gonoszt, jó okkal, elsősorban abból az irányból sejtették támadni) az irodalomelmélet tekintetében (magánemberként nem feltétlenül, de régi-magyarosként mindenképp) Curtius (1948) után – biztos, ami biztos – lehúzták a redőnyt. Horváth Iván Balassi-könyvében (1982) kívül régi magyar irodalmi szakszövegen 1989-ig nem hagyott nyomot még csak a strukturalizmus sem. Nem csoda, ha a szakma (hangsúlyoznám: csupán az) első (no, jó: meg a második) pillantásra könnyűkező, lila, olcsó, efemer és végeredményben sehová sem vezető elméletieskedésnek látta az első (hogy világos legyen: *nem* tőlem származó) posztstrukturalista érintettséggű kísérleteket, szövegértelmezéseket. Elméletek jönnek, elméletek mennek – Horváth János és Zoványi Jenő (nem is mindig olyan nagyon) mélabús pozitívizmusa, meg a *stemma*, a tetején azzal az iszonyú nagy A-val: marad. 1990 után négy éven át minden koranyári régi magyaros konferencián előadtam. Mondom, a terep ekkor már némiképp elő volt készítve, mégsem mondhatnám, hogy ez kifejezetten sikerszeria lett volna. Az *Eurialus és Lucretia* értelmezésével foglalkozó (B. Kis Attilával közösen) szöveg nagy és heves vitát váltott ki. A Balassi-interpretáció a maga módján sikert aratott. A Rimay-dolgozat nem tetszett. Az áldott emléké Komlós Tibor, az ItK örökös főszerkesztője odajött hozzánk (ahhoz, ami megmaradt belőlünk) a *Lucretia* vitája után, hümmögött valamit, aztán azt mondta: „Jó hogy van ez a Balassi. Ad programot, mindnyájunknak. Egy egész életre. Adjátok ide.” Horváth Iván pedig azt állítja, hogy a *Lucretia*-értelmezés miatt hívott meg a NeoSpenót korszakszerkesztőjének. Lassan hihetővé vált, hogy ezt lehet komolyan is gondolni. Elfogadták ezt a beszédet, ilyennek. Ennél többet nem nagyon lehet várni. Soha nem gondoltam, hogy pont én fogom kifordítani a sarkaiból a fennálló paradigmát. Majd kifordul magától, *ha* eljön az ideje. *Ha* valaki pl. (lassan) elolvasná a Kecskeméti Gábor által radikálisan megújított ItK toborzóját meg újabb számait, akár úgy is láthatná, hogy a bezárkózós idők – ha tetszik, ha nem – lassanként talán ebben a szakmában is berekesztődnek majd.

Az írásaidal kapcsolatos kritikai észrevételek többnyire a „túl retorizáltságot”, a túlzott eleganciát és az ebből fakadó „könnyűkezőséget” szokták felemlíteni. Mi erről a véleményed, tényleg érdemes meghalni egy cselért?

A kérdésben pontosan megidézett észrevételek mögött mintha lenne egy olyan kritikai előfeltevés, hogy egy adott megnyilatkozásnak létezik egy, az adott retorikát – s ebben az értelemben a nyelvet – megelőző alakja, amit aztán a megfogalmazás csupán valaminő (ez esetben: rossz) nyelvi formába önt. Én ezt nem hiszem. „*How can we know the dancer from the dance?*” Retorikán kívül nem létezik gondolat. A megfogalmazás mindig pontos: *azt az egy dolgot csak azon az egy módon* lehet elmondani. Ha másként mondom, egyben mindig már *mást* is mondok. Ha valakinek mondásom módja nem tetszik, akkor az sem tetszik, *amit* mondok. Erre viszont nem dolgom te-

kintettel lenni. De nem akarok ennyire szigorú lenni. Bizonyos olvasmányélményekhez képest szövegeim talán valóban *túlságosak* néha. De én tényleg soha, sehol nem olvastam olyan utasítást, hogy a tudományos szövegnek egyben nyelvileg feltétlenül unalmasnak is kell lennie. És nem is unalmasak, egyébként. A másokéi sem. Tele vannak (holt, félholt) metaforákkal. Az átlátszóság (gyorsolvasás eredményezte, illuzórikus) eszményéhez képest *minden* tudományos szöveg túlretorizáltnak bizonyul. Ami pedig a kérdés második mondatát illeti, ha jól értem, a futball nyelvéből vett metafora (a gólrátöréssel, az eredményességgel, a hatékonysággal szembeállított) *cselt* hozza párhuzamba a (talán a sallangmentes, leíró, átlátszó nyelvvel szembeállított) *túlretorizáltsággal*. Én csak azt akarom mondani, hogy ez a hierarchikus oppozíció igen ingatag, hiszen pl. „sallangmentesen be/kivágni” – *az is csak csel*, a (túlzó) retorika egy fajtája. Arról nem is beszélve, hogy hová lett a kapu. Ha mindenütt az van. Összefüggő, kapufa nélküli kapuk, ameddig a szem ellát. Egy nagy háló. A labda meg mindig már gólaban. Már nem is számolják. A csel minden. Hogy' vennék vissza.

Az említett fűszövegben elméleti beállítódásodra is van utalás. Hogyan egyeztethető össze dekonstrukció és a történeti poétika?

Dekonstrukció és történeti poétika jegyesek. Dekonstrukción én (Barbara Johnson nyomán) elsősorban „*a jelentés egymással hadban álló erőinek a szövegen belüli gondos előcsalogatását*” értem. A történeti poétika mibenlétét pedig valóban jól összegzi a sokat idézett Veszelovszkij-mondat: „*mindent a maga mércéjével*” (= saját konvenciórendszerében) tanácsos olvasnunk és értelmeznünk. Ha valaki akárcsak megkísérli is a Veszelovszkij-mondat szerinti olvasást, azonnal világos lesz, hogy a mérce mindig már *plurale tantum*: kivétel nélkül minden szöveg mindig több műfajból részesedik, több konvenciórendszernek adósa, s a jelölés ezen szabályrendszerei valóban mindig (ha talán nem is mindig hadban, de) szemben állnak egymással – s egy szándékában megfelelően lassú olvasás e pillanattól fogva szükségszerűen azonnal átlép a Johnson-citátum hatókörébe. A Johnson-mondat ihlette olvasás pedig mihelyt felfedezi ama szembenálló erőket, azokat (akár a legenyhébb irodalomtörténeti érintettség esetén) azonnal (akár egyelőre ismeretlen) konvenciórendszerekként értheti újra – ennyiben pedig az interpretáció ihletője lehet történeti, kritikátörténeti kutatásoknak is. Pirnát Antal: *Balassi Bálint poétikája* című könyvét recenzálva jöttem rá, hogy a valóban magas szintű filológusi munka mindig példás felforgató, újragondolásra és újraolvasásra készített erővel bír, mert a hagyomány a mindenkori ismereteknél *már egyetlen* szinttel mélyebben megismerve is kivétel nélkül *szubverzív*nek mutatkozik, egy alapos dekonstrukció pedig mindig új távlatokat kínál fel a történeti poétika számára. Megítélésem szerint épp ezért nem csupán roppant *veszélyes*, de egyben *pazarlás* is fenntartani az irodalomtörténet–irodalomelmélet–(dekonstruktor–történeti poéta)–oppozíciókat.

Szerkesztője vagy a Szegeden megjelenő Pompeji című periodikának. Mennyiben sikerült megvalósítani azokat a célokat, amelyeket a lap maga elé tűzött indulásakor? Nem lett-e a Pompeji saját nevének áldozata, azaz nem merevült-e bele az élettelen szépségbe?

Ezidőszerint még elég alaposan benne vagyok a dologban. Kimerítő választ nem tudok adni. De fontosnak tartom, hogy most is válaszoljak a kérdésekre. Az első kérdésre: Részben. Jórészt. A második kérdésre: Nem. Annak nem. Abba nem. (Bővebben később.)

A mai magyar irodalomtudományos életben a deKON Csoport és tevékenysége elég szélsőséges megítéletek alá esik. Hogyan látod a csoport szerepét a saját munkádban, illetve a saját szerepedet a csoportban?

Elsősorban irodalomtörténésznek gondolom magam, munkám javát régi ill. azokról szóló szövegek olvasása teszi ki. A magyarul elérhető elméleti szakirodalmat, azt gondolom, alaposan ismerem, de irodalomelméleti szöveget idegen nyelven magamtól nem olvasok. Ha viszont egy bizonyos elméleti probléma felizgat, hajlamos vagyok alaposan utánajárni. A deKON Csoport (a barátságok után, azoktól jóval lemaradva, szinte leszakadva) elsősorban ennek az elméleti izgatásnak az intézménye számomra. Segít elméleti problémáim megoldásában és új problémákat ismertet fel velem: ha nekem, mint irodalomtörténésznek, esetleg vannak másokra kevésbé jellemző sajátosságaim, az jórészt annak köszönhető, hogy az irodalomtörténet és a történeti poétika jegyében álló graduális képzésemet az irodalomelmélet és a dekonstrukció jegyében álló posztgraduális és poszt-posztgraduális képzéssel egészíthettem és egészíthetem ki. Hálas vagyok. Hogy nekem van-e szerepem a csoportban, azt inkább tőlük lehetne megkérdezni. (Bár, bevallom, azt pl. szeretném, ha a *Testes Könyv* szerkesztői munka közben egy hozzám legalább részben hasonlatos olvasót képelnének maguk elé.) Történészek közt mindenesetre elméleti embernek számítok, az elméletiek közt történetinek. Remélem, ez a gyöngye kis oszcilláció talán gyorsítja egy kicsit e rekeszek amortizációját – még bennem is. Nem kell olyan nagy feneket keríteni a dolognak. Olvasók vannak. Közülük néhány hivatásos.

Van-e illetve miféle kapcsolat lehet az irodalomtörténész Szilasi László, és a novellista Kanetti Norbert között?

Nincs kapcsolat. Semmilyen.

Ha jól számolom, éppen krisztusi korban vagy, jelent-e ez valamit számodra, készülsz-e valami „nagy tetre”?

1964 január elsején születtem. Harmincnégy múltam. De egyéni történetem az itt felkínált narratívával tavaly sem vágott egybe. Egyébként pedig úgy gondolom, az irodalomtörténet-írás csupán annyiban hasonlít az ökölvívásra, hogy nem szabad a nagy ütésre készülni. Munka van. Szelíd, szorgos vidámság (ha szabad ezeket a szavakat használnom) – legalábbis szeretem így látni. A Bródy-díj következményeképpen ebben az évben le kell adnom egy (nagyjából már kész) esszé-tanulmány-kötetet. Sajtó alá rendezem a Balassi-kiadónál kiadásra elfogadott disszertációm. Dolgozom egy mai magyar irodalmi szöveggyűjteményen. Korszakszerkesztője vagyok a készülő új akadémiai irodalomtörténet XVI. századi és (szerencsétlen körülmények hatására) az 1820 és 1860 közötti évekkel foglalkozó fejezeteinek. Mindezek után pedig mihamarabb szeretnék visszatérni az önálló kutatómunkához, leginkább talán a XVI. századi magyar nyelvű emlékiratokhoz.

Készítette: MILBACHER RÓBERT